

ECONOMIA SOCIALĂ ȘI COOPERAȚIA ÎN ROMÂNIA. O PERSPECTIVĂ SOCIOISTORICĂ COMPARATĂ

MARIA LARIONESCU

Studiul prezintă o parte din cercetarea realizată în cadrul Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013. Axa prioritară 6. Promovarea incluziunii sociale. Domeniul major de intervenție 6.1 Dezvoltarea economiei sociale. Titlul proiectului: **Prometeus – Promovarea economiei sociale în România prin cercetare, educație și formare profesională la standarde europene.** Investigația oferă, în premieră, o sinteză a evoluției cooperației românești în perspectiva economiei sociale. Articolul prezintă informații relevante pentru înțelegerea și explicarea condițiilor ce au facilitat atât performanțele, cât și eșecurile cooperației rurale și urbane din România. Sunt discutate argumente susținute de experți recunoscuți asupra identității cooperației ca instituție a economiei sociale: finalități asumate, relațiile dintre Statul normator și autonomia cooperației, tipologia și frecvența unităților cooperatiste, nivelul de participare al populației sătești și urbane la mișcarea cooperativă. Lucrarea inițiază dezbateri asupra cooperației și dinamicii nevoilor populației, comparând politica cooperativă versus viața asociativă reală, în contextul problematic al economiei sociale. Argumentele invocate chestionează legătura dintre cooperația de credit, cooperația economică (de producție) și gradul de dezvoltare socioeconomică a țării. Se problematizează situația lipsită de speranță a micului agricultor pe piața produselor agricole. Se discută efectul de tutelă administrativă asupra cooperației, precum și o serie de deficite de management durabile în viața organizațiilor cooperatiste. Studiul pune în lumină o serie de limitări ale dreptului de autonomie a cooperației prin imixtiunile puterii.

Cuvinte-cheie: economie socială, cooperație premodernă, cooperație modernă, antreprenori sociali, resurse tradiționale cooperatiste, cadrul normativ al cooperației, tipuri ale cooperației, autonomia cooperației, tutela administrativă asupra cooperației.

COOPERAȚIA ȘI ECONOMIA SOCIALĂ

Studiul tratează **cooperația ca parte componentă a economiei sociale**, ținând seama de specificul acestei instituții (cooperația) raportat la funcționalitatea principiilor metodologice caracteristice Economiei sociale, după cum urmează:

Adresa de contact a autorului: Maria Larionescu, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Bd. Schitu Măgureanu nr. 9, sector 5, București, email: maria.larionescu@gmail.com.

- asumarea unor **finalități publice**, în folosul comunității, în opoziție cu principiul liberalismului, rezumat de Milton Friedman în formula clasică „singura responsabilitate socială a întreprinderii este de a face profit” financiar imediat doar pentru acționari (Friedman, 1962);

- **constrângerea nonprofit a organizațiilor cooperatiste** destinată să asigure calitatea serviciilor pentru membri mai degrabă decât interesul deținătorilor de capital (Borzaga și alții, 2010);

- generarea și dezvoltarea **relațiilor fiduciare** între membrii și organizații prin limitarea „oportunismului organizațiilor” expuse la problemele asimetriei informației (Hansmann, 1996);

- centrarea pe **mutualitate și într-ajutorare**, pe „crearea de oportunități pentru comunitate și ceilalți semeni”, beneficiile („crearea prosperității, crearea de locuri de muncă în zonă, creșterea calificărilor și capacităților de muncă”) depășind sfera locală (ibidem);

- generarea de **antreprenori sociali** (*social entrepreneurs*), adică de actori sociali cu idei și talente care îi califică pentru orientarea lor spre rezultate semnificative pentru țelurile comunității (ibidem).

Instituție multiseclară, încărcată de speranță de mai bine, cu evoluții surprinzătoare în perioada interbelică, mai apoi delegitimată de regimul totalitar, cooperația revine spectaculos în politicile publice de dezvoltare a economiei sociale în spațiul european, inclusiv în societatea românească. Cercetarea, realizată în cadrul programului *Prometeus – economie socială*, oferă intuiții și informații celor preocupați de întrebarea: ce șanse mai are o instituție, „obosită” de o experiență îndelungată, să se reinventeze pentru a genera dezvoltare socială la nivel contemporan? Prezentăm, în studiul de față, o parte a acestei experiențe.

Deși un fenomen modern, cooperația are o istorie îndelungată de existență premodernă în care s-au experimentat forme, mecanisme și instrumente de viață asociativă locale, ce au influențat geneza instituțiilor de mai târziu.

COOPERAȚIA PREMODERNĂ ÎN ROMÂNIA ȘI APARIȚIA GERMENILOR ECONOMIEI SOCIALE

Societatea românească a experimentat trei tipuri de condiționări socioistorice ale mișcării cooperative tradiționale, relevante pentru obiectivele proiectului de Economie socială: context local est-răsăritean, configurarea profilului actorilor implicați în formele primitive de cooperație și emergența valorii morale a tranzacțiilor precapitaliste. Ele dezvăluie circumstanțe particulare ale cooperației premoderne, generate de organizarea internă complexă și „pregnant devălmașă” a comunităților sătești, „administrarea drepturilor și obligațiilor reciproce ale sătenilor, gestionarea raporturilor cu stăpânii de sate și cu statul, concomitent cu satisfacerea cerințelor de supraviețuire asociate economiei de subzistență” (Stahl, 1958/1998, I: 21; Larionescu și alții, 2006: 38). Cu toate acestea, complexitatea specifică structurii sociale feudale în spațiul românesc, în care coexistau „comunități sătești aservite,

libere, mixte, cu un marcat caracter devălmaș și instituții de drept obișnuielnic”, a favorizat apariția unor **nișe sociale** în care s-au dezvoltat germeii viitorilor antreprenori sociali în cuprinsul și cu sprijinul condițiilor structurale existente. „Este vorba de emergența unor categorii de funcționari sătești, meșteșugari țărani, industriași incipienti și negustori mărunți care funcționau într-un mediu precapitalist, în afara pieței capitaliste de mărfuri” (Larionescu și alții, 2006: 38). Ei vor forma baza pe care se vor dezvolta elemente ale clasei mijlocii, din care se vor recruta antreprenorii sociali ai mișcării cooperatiste ca parte a economiei sociale, odată cu pătrunderea capitalismului și disoluția regimului feudal.

Valoarea morală a tranzacțiilor comerciale precapitaliste. Resurse tradiționale pentru economia socială

Cercetările noastre anterioare au pus în lumină o resursă de necontestat a cooperăției ca parte componentă a sistemului economiei sociale (Larionescu și alții, 2006: 48–49). „Comerțul precapitalist și precursorii negustorilor care operează pe piața capitalistă dispuneau de o resursă morală fundamentală: **încrederea reciprocă** a partenerilor de afaceri. Cercetările lui N. Iorga, N. C. Angelescu, D. Z. Furnică descriu «cinstea scrupuloasă» a comerțului autohton vechi, „destoinicia în comerț” a negustorilor români, «probitatea și exactitatea exemplară» a comercianților români de odinioară care infirmă «axioma incapacității românului pentru comerț»: «Fabricantul cunoaște personal pe negustorul care se aprovizionează de la el și îi apreciază solvabilitatea. El știe care sunt articolele care se cer în țara clientului său și ce cantități în medie are nevoie. Negustorii români veniți la *taxid* comandă cantitatea și calitatea cerută de clienții lor – negustorii de detaliu – personal cunoscute de cei dintâi. Acești negustori de detaliu cunosc la rândul lor întreaga clientelă și știu în mod aproximativ care sunt articolele de care aceasta are nevoie» (Angelescu, 1943: 398, 402). Relațiile personale, bazate pe încredere, între toți participanții din lanțul desfacerii produselor, de la producătorul străin sau autohton până la clientul român, erau întreținute de o serie de circumstanțe, cum sunt: numărul redus al clienților, în condițiile unui nivel scăzut de urbanizare; „practicarea sistemului plății *pe șin* și absența creditului comercial” (cu excepția creditului pentru consum, cămătăria, ce funcționa de multă vreme); stilul de viață „patriarhal, liniștit, lipsit de zbucium”; „preferința spre plasamente ale economiilor acumulate în rente de stat și proprietăți funciare; asigurarea continuității și solidarității profesionale prin *tovărășii* cu negustori tineri, susținuți cu ajutorul unor împrumuturi, pe trei sau patru ani, de la retragerea din activitate a celor vârstnici, garantate prin polițe” (Angelescu, 1943: 403).

Evoluția spre economia capitalistă, după deschiderea produsă de Tratatul de la Adrianopole, a condus la modificări în statutul negustorimii românești: „aglomerarea populației orășenești și apariția comerțului de masă; schimbarea caracterului comerțului, de la finalitatea obținerii unui profit maxim la fiecare marfă la un profit mic la cât mai multe articole vândute; extinderea concurenței și înmulțirea falimentelor; invazia comercianților străini, îndeosebi evrei și sudiți, care, în condițiile vânzărilor în

masă, au dezvoltat raporturi impersonale cu cumpărătorii; nemaivând o clientelă cunoscută prin relații personale, care îi permitea negustorului să-și gestioneze afacerea, comerțul ia caracterul unei speculații, iar hazardul intră tot mai mult în compunerea lui” (ibidem). Dacă înainte „persoana consumatorului forma obiectul solitudinii comerciantului, de acum înainte aceasta trece pe al doilea plan”, comerciantul având în față o masă anonimă, pentru care comerciantul este deținătorul anonim al mărfurilor dorite. *Cinstea nu mai este indispensabilă* (Angelescu, 1943: 405). Comercianții capitaliști, care vor alcătui o parte consistentă a clasei mijlocii din societatea românească, nu vor mai cultiva, cu prioritate, principiile cinstei, corectitudinii, încrederii reciproce, ca parte a etosului profesional, așa cum au procedat negustorii de odinioară, care au „reprezentat cu vrednicie comerțul românesc” (Angelescu, 1943: 405). Negustorii capitaliști, implicați în comerț de masă, vor fi ghidați, mai degrabă, de valoarea câștigului, a depășirii greutăților concurenței, decât de cultivarea, cu prioritate a principiilor cinstei, corectitudinii, încrederii reciproce, ca parte a etosului profesional. În felul acesta, o resursă morală indispensabilă afacerilor și care intră în profilul spiritual al antreprenorilor sociali, „disponibilă în practica premergătorilor clasei mijlocii nu este la fel de resuscitată și convertită în capitalul social al comercianților și producătorilor ce se înfruntă pe piața liberă, fiind, parțial, irosită pe drum” (Larionescu și alții, 2006: 48–49).

COOPERATIE ȘI MODERNIZARE ÎN ROMÂNIA. LEGITIMĂRI TEORETICE ALE MIȘCĂRII COOPERATIVE

Febra cooperăției în țările europene la începuturile capitalismului a cuprins și societatea românească. Oameni de știință, economiști, proprietari, întreprinzători și oameni politici au început să se intereseze de organizarea cooperatistă ca soluție la problemele sociale generate de apariția și dezvoltarea capitalismului, a urbanizării și birocratizării moderne. Evoluția generală a cooperăției moderne în România a fost asemănătoare cu încercările unor pionieri ai asociaționismului din țările apusene. Printre precursorii mișcării cooperative moderne din societatea românească pot fi numiți Ion Heliade Rădulescu, Teodor Diamant, Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica, P. S. Aurelian, Dimitrie Butculescu. Propagator neobosit al ideilor cooperăției lui Schulze-Delitzsch, economistul P. S. Aurelian a transpus în practică aceste idei în 1870, sub forma unei cooperative de credit denumită «Economia», în București (Angelescu, 1922: 291). Inițiativa sa nu s-a bucurat de succes în rândurile autorităților și nici în lumea meseriașilor și lucrătorilor urbani, după scurt timp organizația desființându-se. Lumea muncitorească și micii meseriași din orașele din societatea românească, intrate în era capitalistă, nu păreau să reacționeze la soluția cooperăției, așa cum s-a întâmplat în vestul Europei. Cu toate acestea, consemna A. G. Galan (1943: 642), primele cooperative de credit s-au înființat în urban după elaborarea codului comercial din 1887; în 1814, același autor constata că erau în funcțiune 99 de bănci populare, din care 52 în orașe din provincie iar restul în București (ibidem).

Cooperarea este un prunc al capitalismului: această sintagmă a fost interpretată diferit și uneori contradictoriu de teoreticieni ai fenomenului mișcării cooperative. Pentru sociologii de orientare liberală, cooperarea, ca și socialismul, nu puteau lua naștere în societatea românească în faza inferioară, de geneză a capitalismului, lipsindu-le condițiile indispensabile de existență, întrucât (Zeletin, 1927/1992: 195): „a) ambele mișcări se nasc ca efect al pustiirilor capitalismului și ca mijloc de a lupta împotriva acestor neajunsuri; b) și una și alta se plămădesc cu elemente, atât economice cât și sufletești, create de capitalism, și de aceea, c) cooperarea și socialismul nu se pot înfripa decât după ce capitalismul ajunge la faza de maturitate, adică izbutește să dea societății respective un caracter industrial”.

Dilemele teoretice ale modernizării și impactul asupra cooperăției

Alternativele teoretice asupra modernizării au implicații asupra construcției instituției cooperăției moderne în societatea românească.

Proiectul sociologiei liberale (Șt. Zeletin) oferă interpretări care delegitimează cooperarea modernă din societatea românească, calificând-o ca o:

– **construcție artificială**, instituție împrumutată din afară, dependentă de întreprinderea capitalistă, în țările agrare neexistând condițiile necesare dezvoltării acesteia;

– **formă cu potențial de dezvoltare**, prin corecțiile și completările aduse semnificației conceptului din direcția sincronismului evoluției europene (E. Lovinescu) și a legității „orbitării” societății românești întârziate în sfera de influență a țărilor dezvoltate (C. Dobrogeanu-Gherea).

Pe lângă aceste atribute, reprezentarea liberală asupra modernității românești conține și unele **corolarii și implicații** Avem în vedere imaginea liberală a modernității societății românești, centrată pe rolul de tutore al statului mercantilist ca factor de concentrare și gestionare a resurselor naționale, rol ce va întreține o stare latentă de spirit de obediență față de deciziile și resursele controlate de birocrăție, de inapetență a instituției cooperăției pentru autonomie pe piața liberă.

Proiectul sociologiei poporaniste (C. Stere) și *țărăniște* (V. Madgearu, M. Ralea) oferă idei, intuiții, argumente fundamentale pentru susținerea ideii cooperăției ca parte a sistemului economiei sociale:

– elaborarea **paradigmei fondatoare** a cooperăției rurale, în termenii „**teoriei societății țărănești active**” (Bădescu și alții, 1996: 165), aptă să germineze forme de asociere robuste, creatoare din punct de vedere istoric, aflată la antipodul unor puncte de vedere, cu circulație în epocă (Șt. Zeletin), care caracterizau masele țărănești în termeni de pasivitate, inerție, conservatorism;

– analizele critice ale **experiențelor cruciale** privind **superioritatea cooperăției** ale autorului C. Stere, cum sunt experiența narodnică și inovația coloniilor universitare engleze, de tipul „University Extension Movement”, dublate de studiile critice comparative ale experienței democrației rurale din Ardeal și din Regat, cu deosebire a contribuției Societății „Astra” și a „Casei Centrale” la organizarea creditului și

economiei țărănești; tot aici intră și reflecțiile sale asupra principiilor democratice ale organizării Bisericii din Ardeal;

– **valorizarea muncii**, a „proprietății de muncă” țărănească, de tip familial, în afara constrângerilor dictate de profit, salariu, rentă, ca posibilă soluție morală la „procesele de înstrăinare care se dezvoltă în cadrul civilizației urbane capitaliste, pricinuite de fenomenele reificării esenței umane, ale stereotipiei muncii parcelare”, simbolizate de etichete precum „om–ciocan”, „om–roată”, „om–spadă”, „om–condei”, „om–carte” (Larionescu, 2007: 98–99);

– **relaționarea instituției cooperăției**, și îndeosebi a nevoilor comunităților rurale și urbane, la **instituțiile sociale** – statul, creditul, școala, politicile sociale etc., ceea ce facilitează integrarea mișcării cooperative sătești și orășenești în sistemul economiei sociale.

CADRUL NORMATIV AL COOPERĂȚIEI MODERNE ROMÂNEȘTI ȘI EVOLUȚIA SA ISTORICĂ

Similar evoluției cooperăției în țările europene, mișcarea cooperatistă a apărut spontan, răspunzând nevoilor populației, mai ales ale cerințelor de supraviețuire ale gospodăriilor țărănești. La începutul veacului al XX-lea, mișcarea cooperatistă, îndeosebi cea de credit, era în ascensiune, ca răspuns la necesitățile acute de capitalizare ale gospodăriilor țărănești. Statul nu putea rămâne insensibil la nevoia de reglementare unitară a acestei mișcări, la construcția de politici de încurajare și suport a instituției cooperăției. **Soluția legiuitorului român a fost de tip francez**, prin (Fințescu, 1943: 622–623) actualizarea în cadrul unei legi a reglementărilor codului de comerț, a unor specificații privind constituirea de organe de îndrumare și control, acordarea de avantaje fiscale, de judecată, de urmărire a creanțelor, de finanțare etc.

Ascendența statului normator (Fințescu, 1943: 623; Mladenatz, 1943: 628)

Prima lege a cooperăției a fost „Legea băncilor populare sătești și a Casei centrale”, din 28 martie 1903, lege care a guvernat mișcarea cooperativă, cu unele completări și modificări, până în 12 iulie 1928, când a fost edificat Codul cooperăției. Această lege, similar Codului francez, nu era centrată pe specificarea identității cooperăției, ci pe extensia principiilor societăților comerciale la o nevoie presantă a gospodăriilor țărănești de a obține credit ieftin pentru a cumpăra pământ. Legea băncilor populare din 1903 nu definea cooperativa de credit la sate conform idealului cooperativ, ci, conform datelor lui Fințescu, o încadra în secțiunea a 7-a din Codul comercial, ca societăți comerciale cu personalitate juridică. Mai mult, **societățile cooperative de credit**, adică băncile populare sătești, **erau subordonate unei instituții de stat**, cu organizare autonomă, „Casa centrală a băncilor populare sătești”, care exercita **funcțiuni de îndrumare, control și finanțare**. Nevoia de credit pentru achiziționarea de pământ a constituit impulsul pentru societățile

cooperative până la reforma de după Primul Război Mondial. Legea din 1903, arăta Fințescu, a cunoscut, până în 1918, o serie de modificări care i-au extins sfera de acțiune și asupra cooperativelor de producție și consum, a obștiilor de arendare, cooperativelor de desfacere în comun a produselor agricole, asigurărilor agricole pe bază de mutualitate, asupra cooperativelor de meseriași și muncitori din urban, și în general, a tuturor cooperativelor, precum și asupra constituirii de *federale* a mai multor cooperative dintr-o regiune, pentru facilitarea creditului și a operațiunilor lor. O caracteristică a acestei perioade de început a cooperăției este dată de faptul că extinderea societăților cooperative după 1903, la nivelul țării întregite, era marcată de **lipsa de înțelegere** a legiuitorului **a identității societăților cooperative** și grefarea mișcării pe instituția societăților comerciale. În esența ei, observa Gr. Mladenatz, Legea băncilor populare din 1903 semnifică încălcarea „autonomiei cooperăției față de Statul politic” (1943: 628); această „lege organică a mișcării cooperative” (până în 1928) „institua o tutelă a puterii guvernamentale asupra mișcării. Se introducea controlul și dreptul de sancționare administrativă”, deci un regim special, în contradicție cu politicile economice din epocă (ibidem). Ca o curiozitate a regimului juridic consfințit de această lege, menționăm că autorul ei (Em. Costinescu) a corelat două idei, ideea de control și ideea de finanțare, cu toate că declarase în expunerea de motive că finalitatea legii nu era „nicidecum de a face din băncile populare instituții de stat” (Mladenatz, 1943: 628). Iar I. G. Duca, primul președinte al Casei Centrale a băncilor populare, mărturisea: „Idealul Casei Centrale e ca de îndată ce se va fi întărit mai bine băncile populare, să se sprijine, să se federalizeze între ele și să satisfacă prin propriile lor mijloace toate trebuințele lor, așa încât ajutorul Statului să nu fie necesar” (ibidem).

Reflectând asupra regimului juridic consfințit prin legea din 1903, Gr. Mladenatz considera că acesta, cu certitudine, nu corespundea nici principiilor legitime ale cooperăției și nici relației funcționale dintre stat și viața economică care domina în societățile europene. Drept urmare, a luat naștere în cercurile intelectuale ale societății românești un curent de idei influent „autonomist” care milita pentru afirmarea idealului cooperativ al mișcării. Consecințele acestei orientări spre respectarea identității specifice mișcării cooperatiste au fost evidente în evoluția cadrului normativ și modificările succesive ale legilor cooperăției. Istoria mișcării cooperatiste înregistrează o serie de reforme ale cadrului instituțional care țin să sublinieze specificitatea cooperativei ca economie de grup, cu valențe comunitare; întâlnim nume de intelectuali români care au girat cu prestigiul lor codificarea unor principii și valori cooperative esențiale, cum sunt *codul Dr. Lupu* (1928), *legea Răducanu* (1929) și celelalte modificări legislative.

Autonomia cooperăției versus consolidarea poziției statului normator (Fințescu, 1943: 623–624)

Intervenția statului în ceea ce privește **funcțiile de îndrumare, control și finanțare a cooperăției sătești** a fost reiterată prin instituirea Decretului-lege Nr. 3992/1918 privind constituirea „Casei Centrale a cooperăției și a împrumutării

sătenilor”, pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor (Fiñescu, 1943: 623–624). Responsabilitatea legiuitorului acoperea atât Centrala Băncilor populare, Centrala cooperativelor sătești de producție și consum, Centrala obștiilor sătești și a exploatărilor agricole, precum și Direcții tehnice privind creditul ipotecar, cadastru etc. Motivația noului așezământ legislativ s-a deplasat, după opinia lui I. Fiñescu, de la nevoia acută de credit ieftin pentru cumpărarea de pământ, ce guverna legea din 1903, la **corelarea cooperăției cu împrumutarea abia îmfăptuită**, pentru a crea condiții favorabile constituirii proprietății rentabile, mijlocii și mari, prin unirea micilor proprietari de pământ ce au luat locul marilor proprietari funciari, ca soluție la problema pulverizării proprietății agrare.

În ceea ce privește cooperăția urbană, codificată în legea din 30 aprilie 1920, privind organizarea „Direcțiunii generale a cooperăției orășenești” din cadrul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, se poate vorbi de un statut subordonat față de instituția cooperăției sătești, manifestat prin trecerea succesivă a atribuțiilor cooperăției urbane și, într-un final, a tuturor societăților cooperative de orice fel din România întregită (legile din 26 septembrie 1920 și 14 martie 1923) în subordinea Casei Centrale a cooperăției și împrumutării sătenilor.

Autocontrol versus control etatist al cooperăției (Fiñescu, 1943: 624–625; Mladenatz, 1943: 630)

Extensia cooperăției, dublată de studiile și cercetările unor prestigioși economiști și oameni politici au pus în lumină efectele disfuncționale ale înțelegerii și organizării societăților cooperative ca societăți comerciale. Reforma care a urmat a dus la instituirea *Codului Cooperăției* la 12 iulie 1928, cu modificări succesive în legile cooperăției din 1929 și 1935. *Codul Cooperăției* este prima lege care ține seama de specificul instituției cooperăției, de identitatea sa particulară ca societate cu autocontrol, cu finalități colective, valorizarea muncii, a voluntariatului și beneficii comunitare.

Specialiștii în domeniul mișcării cooperative remarcă un anumit context sociopolitic zonal care a imprimat cooperăției românești particularități pe care nu le regăsim în Apus. Conform cercetărilor lui I. Fiñescu, **în Occident**, cadrul juridic „reglementează doar societățile cooperative, **mișcarea cooperativă dezvoltându-se autonom în cadrul legal**, la noi, cooperăția agricolă și masa țărănească preocupă prea mult cercurile politice și de aici tendința de imixtiune prea pronunțat politică” (Fiñescu, 1943: 624, subl. ns.). A existat în cooperăția românească, mai ales după 1818, îndeosebi de la Codul Cooperăției din 1928 până la finalul epocii interbelice, o **tensiune între ideea cooperativă** ca organism ce satisface nevoile celor întovărășiți după criteriile de solidaritate și responsabilitate comunitară **și ideea de intervenționism statal** în ceea ce privește exercitarea funcțiilor de îndrumare, control și finanțare a acestor societăți cooperative. Omniprezența acestei tensiuni este vizibilă în modalitatea de schimbare a cadrului legislativ în perioada interbelică. Se observă existența unui segment stabil, care reglementează structura organizațiilor cooperative conform idealului cooperăției, și care a rămas neschimbat de la Codul Cooperăției din 1928 la Legea Cooperăției din 1935 și o parte care se schimbă perpetuu, incluzând

politica cooperativă adică „permanentizarea tutelei administrative” (Gide, 1927, apud Mladenatz, 1943: 630), conținând raporturile instituționale cu Statul pentru asigurarea controlului puterii asupra mișcării și maselor de asociați. Altfel spus, vom constata în legislația românească asupra cooperăției o structură duală, și anume o primă parte, stabilă, conținând reglementarea societăților conform idealului cooperativ, urmată de o a doua parte, supusă permanent schimbării, privind raporturile între Stat și Cooperăție în ceea ce privește controlul, îndrumarea, organizarea și finanțarea mișcării.

PRINCIPIILE COOPERATIVE DIN LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ

Valorile și principiile care stau la baza societăților cooperative constituie partea întâia, cea stabilă a cadrului legislativ, reprezentat, succesiv, de Codul Cooperăției din 1928 și până la Legea Cooperăției din 27 martie 1935; acestea sunt apreciate de experți ca având semnificație exemplară, legea din 1935 fiind cotate ca o „lege model” (Fiñescu, 1943: 625). Expunerea de motive care justifică respectarea idealului cooperăției în codificarea Legii din 1935 cuprinde câteva argumente relevante, pe care le prezentăm în cele ce urmează (Fiñescu, 1943: 625–627; Mladenatz, 1943: 630–632).

Cooperăția este un sistem de economie socială. Întreprinderile cooperative adoptă, în mare măsură, reguli de organizare și funcționare ale organizațiilor comerciale, ele fiind în sistemul economiei capitaliste, dar în același timp sunt și întreprinderi colective, conectate organic la gospodăriile asociațiilor, organizate rațional, pe baza asocierii voluntare a membrilor, a nondistributivității profitului și a unei metodologii specifice de repartitie a produsului obținut. Produs al spiritului de într-ajutorare a lumii muncitoare de la sate și orașe ce au nevoi comune de satisfăcut, asociațiile cooperative, bănci populare, magazine, exploatări agricole sau industriale etc. sunt creditate de specialiști drept „cel mai eficace mijloc de exercitare a solidarității pe teren economic” (Mladenatz, 1943: 631).

Semnificații economice și naționale ale cooperativei. Legiuitorul român a preluat parțial sensul ideii cooperăției din Codul elvețian, inspirat, la rândul lui, din legea poloneză: cooperativa este organizația având drept obiect principal „urmărirea unor interese economice și naționale” (atributul național fiind adăugat de autorul român). După opinia lui Fiñescu, autoritatea română a îngustat sensul conferit de definițiile străine, întrucât scopurile economice pot fi întovărășite de alte scopuri, cum sunt cele culturale, sportive, artistice, educative, naționale, dar în nici un caz „scopurile economice nu trebuie să fie neapărat și naționale” (Fiñescu, 1943: 627).

Asociați și beneficiari ai cooperativei. În linii generale se preconizează utilizarea organizației de către asociați și se încurajează atragerea neasociaților pentru a deveni asociați. Astfel, reglementările privind împărțirea excedentului net conform „bilanțului aprobat de adunarea generală prevedea ca, după remunerația capitalului, restul se va distribui asociaților în raport cu participarea fiecăruia la obținerea excedentului; partea convenită neasociaților se va aloca fondului de rezervă și cultural. Această deosebire de tratament are drept scop să-i încurajeze pe neasociați să devină asociați (Fiñescu, 1943: 625–626).

Munca retribue capitalul. Distribuirea de beneficii după criterii cooperative. Spre deosebire de societățile comerciale, cooperativele pun pe prim plan munca asociaților. Textul resimte influența Codului elvețian privind acumularea de capitaluri cooperative și renunțarea la distribuire din excedentele obținute. Se precizează că pentru aporturile în capital asociații nu primesc dividende, ci o sumă modică, o dobândă fixă, ale cărei limite sunt fixate de organele ierarhice (Casa Centrală a Cooperăției). Restul beneficiilor se distribuie asociaților în raport cu participarea la obținerea excedentului, ca primă de muncă, de consumație etc. Surplusul obținut poate fi destinat în întregime „fondurilor de rezervă, culturale și de interes cooperativ” (Fiñescu, 1943: 625).

Solidaritatea asociaților și legătura lor puternică cu organizația. Relațiile asociaților cu cooperativa depășesc sfera intereselor comerciale; chiar și în cazul contribuțiilor de capital, asociații nu primesc acțiuni sau alte titluri negociabile. Conform idealului cooperativei, aporturile sunt „fracționate în părți sociale care nu pot fi cedate și nici gajate” (Fiñescu, 1943: 626). În același sens, al consolidării solidarității și identității cooperative, legea stipulează că cel puțin 10% din excedentul realizat să treacă la fondul de rezervă, iar 5% la fondurile de cultură, propagandă și interese comunitare; dacă statutele prevăd acest lucru se poate ca întreg excedentul să fie alocat fondurilor de rezervă și/sau culturale ale organizației și comunității. Similar legislației europene, lichidarea fondului de rezervă, fie datorită desființării organizației sau transformării ei în societate comercială, nu implică împărțirea lui între asociați, ci utilizarea lui la dotarea unei instituții cooperative, conform voinței adunării generale de lichidare. Instituția ierarhic superioară, care supraveghează aceste obligații, este Casa Centrală a Cooperăției (ibidem).

Principiul rochdalian al egalității asociaților este constitutiv cooperativei. Legiuitorul a prevăzut norma după care „fiecare asociat nu are decât un singur vot, oricare ar fi valoarea părților sociale ce posedă”, întrucât persoana asociaților este valorizată mai mult decât capitalul (ibidem).

Principiul porților deschise și al variabilității capitalului. Caracterul deschis al organizației și al variabilității capitalurilor, în funcție de numărul de asociați, sunt obstacole legale, preluate din codul elvețian, pentru a împiedica degenerarea cooperativelor în societăți comerciale. Legea română întărește respectarea principiului porților deschise, prin prevederea unor dispoziții speciale care invalidează apelul consiliului de administrație sau al organelor ierarhice de control care au respins cereri de intrare în organizație. Există, totuși, posibilitatea de a introduce unele restricții în Statutele organizației privind admiterea preferențială a unor asociați cu calificări și profesii dorite (Fiñescu, 1943: 626).

Principiul porților deschise și pentru cei ce vor să părăsească cooperativa. Acest principiu este o consecință a principiului variabilității numărului membrilor și a sumei capitalurilor. Sub influența Codului elvețian, legiuitorul a introdus în lege o serie de restricții, inclusiv despăgubiri pentru pagubele cauzate de dreptul de retragere oricând, pentru a proteja valoarea solidarității organizației și a împiedica prăbușirea acesteia ca urmare a abuzului de acest drept (Fiñescu, 1943: 626).

Examinarea legislației cooperăției ridică două teme semnificative de reflecție privind raporturile dintre Stat și Cooperăție (Mladenatz, 1943: 628–632): pe de o parte, este vorba de idealul cooperativ și, în consecință, autonomia cooperăției față de factorul politic; pe de altă parte, este vorba de „tutela puterii guvernamentale asupra mișcării” cooperative. Examineate în contextul socioeconomic și politic al epocii, cele două teme apar ca strâns împletite. Statul mercantilist român a elaborat politici cooperative pentru a satisface nevoile de supraviețuire ale producătorilor agricoli, simultan cu nevoile de modernizare a agriculturii la nivel regional și național (Mladenatz, 1943: 629): „inițierea și sprijinirea morală și financiară a obștiilor de arendare și mai ales de cumpărare de pământ, inclusiv dreptul de preemțiune în efectuarea tranzacțiilor; gestionarea avantajelor acordate de Stat pentru performarea activităților agricole, cum sunt „distribuirea de semințe selecționate, înlesnirea pentru procurarea de reproducători de rasă, ușurări pentru procurarea de mașini”; acordarea preferențială de drepturi de vânzare sau exploatare a pădurilor de stat către cooperativele forestiere; reglementarea de facilități acordate cooperativelor în ceea ce privește exploatarea apei și alte bunuri ale Statului. Alte norme favorizau cooperativele orășenești ale meseriașilor mici patroni de producție, aprovizionare și desfăcere în preluarea de furnituri și lucrări publice, avantaje de 5% din licitații etc. (ibidem).

Fructificarea facilităților legislative depinde hotărâtor de contextul de valori și conștiință cooperativă a asociațiilor care compun mișcarea cooperativă; fără *o viață cooperativă reală*, considera Mladenatz, apar, de regulă, disfuncționalitățile sistemului, atât în ceea ce privește manifestări de corupție în funcționarea instituțiilor statului, cât și degradarea prestigiului cooperăției. Specialistul francez Charles Gide, fondatorul școlii solidarismului social și, totodată, bun cunoscător al cooperăției române, a pus în lumină un aspect inedit al politicilor sociale de la noi; acestea „ascundeau *pericolul permanentizării tutelei administrative*” (Gide, apud Mladenatz, 1943: 630): „Când este vorba de tutelă, politică sau socială, niciodată nu sună ceasul în care tutorul să spuie: acum sunt inutil; pupila mea este în situația de a umbla singură. Și când este vorba de o mișcare socială nu trebuie să pierdem din vedere că cu cât ea crește, cu atât puterile publice sunt mai înclinate să-și menție tutela, nu în interesul pupilei, dar spre propria lor securitate”.

Comparând dinamica vieții cooperative reale din România cu principiile și valorile cooperăției, specialiștii au ajuns la concluzia că strădaniile „autonomiștilor” au dat roade parțial, dezideratul autonomiei cooperăției față de „statul normator” fiind doar în parte satisfăcut. Idealul cooperativ a fost codificat, așa cum am arătat anterior, în partea stabilă a legislației care prezintă principiile cooperative, obiectivele, structurile organizaționale, raporturile dintre asociați, auto-controlul, relațiile cu comunitatea și alte organisme sociale. Contextul istoric, socioeconomic și politic în care a apărut și evoluat mișcarea cooperatistă din societatea românească a favorizat instalarea timpurie a unei tutele administrative a autorității statale, manifestate în cadrul politicii cooperative a statului. Partea a doua a legislației cooperăției arată dependența cooperăției față de autoritatea administrativă, reflectată în frecvențele modificări normative ale instituțiilor investite cu funcții de îndrumare, control, finanțare a cooperativelor, aduse de forțele politice care au exercitat puterea.

DIAGNOZA COOPERĂȚIEI MODERNE CA SPAȚIU FUNCȚIONAL AL ECONOMIEI SOCIALE ÎN ROMÂNIA

Semințele cooperatismului, ideea fundamentală a păstrării proprietății private concomitent cu obținerea avantajelor economice, tehnice, culturale ale marii exploatare, aruncate de susținători ai asociaționismului, precum Heliade Rădulescu, I. Ghica, I. Ionescu de la Brad, P. S. Aurelian, D. Butculescu, C. Haret, C. Istrate, au dat roade în contextul social-economic de la noi. Mișcarea cooperativă și-a făcut simțită prezența în societatea românească, așa cum arată datele statistice prezentate de istorici reputați ai asociaționismului din România, invalidând, cel puțin parțial, profețiile și argumentele imposibilității cooperăției moderne românești.

Condițiile socioistorice de dezvoltare a ciclului răsăritean al capitalismului în societatea românească, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au scos în evidență două probleme sociale de mare virulență în adâncirea și extinderea subdezvoltării și sărăciei populației majoritare: **existența intermediarilor și nevoia de credit**. Este vorba de efectele socioeconomice ale celor doi intermediari tipici din comunitățile rurale: **cămătarii** și **arendașii** (individuali sau trusturi). Nevoia de credit era acut resimțită de toate categoriile de exploatare agricole, iar intermediarii erau percepuți ca sursa răului și principalii responsabili de problemele socioeconomice ale țării.

Dintre țările europene, Italia (îndeosebi Lombardia și Sicilia, unde structura agrară este dominată de marea proprietate latifundiară sau aparținând așezămintelor publice) prezintă o situație asemănătoare în care intermediarii, proprietari absenteiști și arendași, sunt diagnosticați de U. Rabbeno, unul dintre cei mai cunoscuți specialiști ai cooperăției italiene, ca „adevărații vampiri ai țării” care exploatează fără milă muncitorii agricoli și sunt „inutili în munca productivă agricolă” (apud Angelescu, 1922/1913: 285).

Nevoile de supraviețuire ale gospodăriilor țărănești au impulsionat înființarea de cooperative de credit (Angelescu, 1922: 294–297). Astfel că **prima bancă populară apare în 1891 în județul Buzău**, ajungând, în șapte ani, la 10 bănci populare răspândite în Dâmbovița, Prahova, Putna, Râmnicu Sărat, Tecuci. Acțiunile de impulsivitate a cooperăției demarate de Spiru Haret în 1898, în acel moment ministru al cultelor și instrucțiunii publice, au accelerat constituirea de bănci populare, astfel că în 1903 se ajunge la 700 societăți cooperative de credit, iar în 1908, la 2 410 bănci populare, cu expunere în tot Vechiul Regat. Expansiunea cooperativelor de credit a fost rapidă, chiar precipitată în primele decenii ale secolului al XX-lea: între 1907 și 1930, când s-a atins punctul de vârf al expansiunii (8 165 de bănci populare, față de 2 401 la începutul intervalului), numărul acestora a sporit de patru ori și de peste zece ori capitalul pe cap de societate, atingând idealul imaginat de promotorii cooperăției occidentale ca în fiecare comună rurală să existe o bancă populară (Angelescu, 1922: 297). După 1929, 1930, până la începutul războiului evoluția cooperativelor de credit a fost descendentă: ponderea acestora în totalul cooperativelor scade de la 75% cât se înregistra în 1933 la 64% în 1939, concomitent cu stagnarea creșterii membrilor asociați. Această curbă descendentă este pusă de specialiști pe seama comunităților

sătești, ai căror membri au suferit de pe urma îndatorării, necesitând intervenția statului în sprijinul debitorilor agricultori (Mladenatz, 1943: 636).

Nevoile de capital pentru consum, pentru plata impozitelor, mai puțin pentru producție, au dus la fenomenul îndatorării a gospodăriilor mici, mijlocii, dar și a marii proprietăți, la cămătari, unde dobânda ajunsese și la 500% (Angelescu, 1922: 294). O serie de intelectuali și oameni politici (Spiru Haret, I. G. Duca, Dumitru-Bumbești) au perceput gravitatea situației și au reacționat prin crearea unui curent cultural de reformare a satului. Pot fi amintite aici ampla mișcare fondată de Spiru Haret de ridicare culturală a satului cu aportul preoților și învățătorilor, concomitent cu edificarea unor instituții specializate de creditare a agricultorilor în condiții mai avantajoase. Astfel ia ființă în capitalele de județ *Creditul agricol*, în 1881, instituție de stat care acorda împrumuturi ipotecare cu dobândă favorabilă clienților. Apoi apar cooperativele de credit stimulate de acțiunea energică a lui Spiru Haret de a implica învățătorii și preoții satului în întemeierea de bănci populare și de obști de arendare a pământurilor. Așa cum vom vedea în prezentarea statistică a mișcării cooperative, pe diferite tipuri de asociații, **cooperativele cu cea mai mare pondere au fost cele de credit**. Ele contribuie mai ales la organizarea consumului populației agricole, preponderent a celui de supraviețuire, și nesemnificativ la raționalizarea producției, la valorificarea și vânzarea producției agricole.

Tabelul nr. 1

Dinamica cooperativelor românești în perioada interbelică

Anul	Număr cooperative	Număr membri	Depuneri spre fructificare (mii lei)	Capital (mii lei)
1927	8 050	1 345 688	964 849	1 664 950
1928	8 165	1 383 122	1 183 140	1 970 842
1929	7 310	1 296 038	1 438 272	2 175 730
1930	6 412	1 207 982	1 616 557	2 288 235
1931	6 457	1 206 117	1 578 062	2 294 526
1932	6 408	1 165 803	1 480 703	2 225 692
1933	6 143	1 131 976	1 453 896	2 184 284
1934	lipsă date	lipsă date	lipsă date	lipsă date
1935	6 348	1 150 007	1 300 744	2 137 311
1936	6 441	1 168 116	1 214 912	2 032 254
1937	6 705	1 196 268	1 179 757	2 083 423
1938	6 766	1 221 756	1 196 287	2 148 229
1939	5 365	1 033 966	1 010 651	1 939 446

Sursa: Mladenatz, 1943: 636.

Timp de peste un deceniu, după cum arată datele, mișcarea cooperativă și-a încetinit semnificativ ritmul de expansiune, de la 8 mii la peste 5 mii de organizații, cu o relativă conservare a numărului de membri, volumului depunerilor spre conservare și a capitalului.

O cunoaștere mai profundă a finalității și funcțiilor asociațiilor cooperative se obține prin prezentarea categoriilor de organizații cooperative pe ramuri de activitate, zone rezidențiale și pe provincii istorice.

Tabelul nr. 2

Distribuția cooperativelor românești pe domenii de activitate și pe medii rezidențiale, în 1939

Categorii	Nr. cooperative	Nr. membri	Capital (mii lei)
România	Total 5 365	1 033 966	1 939 446
	Urban 749	220 064	758 730
	Rural 4 616	813 902	1 180 716
Cooperative de credit	Total 3 731	842 573	1 680 905
	Urban 476	166 657	648 736
	Rural 3 255	675 916	1 032 169
Cooperative de producție	Total 231	30 108	78 334
	Urban 89	14 527	47 347
	Rural 142	15 581	30 987
Cooperative de consum, aprovizionare și desfacere	Total 940	111 773	119 094
	Urban 149	34 756	52 820
	Rural 791	77 027	66 274
Cooperative forestiere	Total 204	22 513	53 492
	Urban 23	2 828	9 474
	Rural 181	19 685	44 018
Obștii de cumpărare de pământ	Total 219	22 354	5 699
	Urban 5	400	94
	Rural 214	21 954	5 605
Obștii de arendare de pământ	Total 40	4 645	1 922
	Urban 7	906	259
	Rural 33	3 739	1 663

Sursa: Mladenatz, 1943: 636

COOPERAȚIE ȘI DINAMICA NEVOILOR POPULAȚIEI

Cerințele de modernizare și de rentabilizare a exploatațiilor agricole mici și mari puneau probleme de capitalizare a agriculturii, asigurate inițial de intermediari, cea mai răspândită burghezie mică din societatea românească. Cămătarul devenise simbolul pericolului public numărul unu, sursa decăderii și falimentului gospodăriilor de toate categoriile. Nu este de mirare faptul că percepția publică a fost favorabilă înființării cooperativației de credit ca sursă de capitalizare a categoriilor sociale lovite de dobânzile exorbitante percepute de cămătari. Prin apariția și multiplicarea cooperativației de credit s-au satisfăcut nevoile de capital pentru organizarea consumului celor ce au apelat la el. Dar oare au dispărut cu totul intermediarii cu rol de cămătari din viața satelor?

Analiza tipologică și funcțională a mișcării cooperative moderne din România arată deficite structurale care readuc în prim plan intervenția intermediarilor în ciclurile activităților agricole (Mladenatz, 1943: 634–635). Pentru a deveni competitivă

cu exploatațiile capitaliste, agricultura țărănească are nevoie nu numai de sprijinul cooperativei de credit, utilă în raționalizarea consumului, ci și de cooperative care să organizeze rațional producția, prelucrarea și vânzarea produselor agricole; sunt, cu alte cuvinte, absolut trebuincioase cooperative de aprovizionare și desfacere în comun cu produsele corespunzătoare, cooperative de folosire în comun a mașinilor, de industrializare a materiilor brute, de vânzare în condiții optime de eficiență, pe piața internă și internațională.

Experiența rețelelor cooperative din Marea Britanie, Danemarca, Germania nu a contagiât producătorii agricoli din România. Gr. Mladenatz descrie situația micului producător agricol în ipostaze realiste, cu accente profetice: „micul agricultor izolat, dispunând de cantități reduse de produse, lipsit de mijloace bănești de rezistență, necunoscător al tendințelor pieții este supus exploatării comerțului intermediar. Nu numai că e nevoit să vândă la negustori mărunți, simpli intermediari de a treia ori a patra mână, deci în condiții proaste de preț, dar, din lipsă de bani, el vinde imediat după recoltă, dacă nu și-a vândut recolta chiar anticipat” (Mladenatz, 1943: 635). Este interesant de remarcat că nici experiența italiană ce a cunoscut aceiași inamici, întruchipați în intermediarii ce parazitau satele și agricultura, nu a servit ca sursă de inspirație pentru agricultorii români. Soluția italiană consta în înființarea de „affittanze collettive”, asociații sau colonii de muncitori agricoli fără lucru, din orașe și din sate, care închiriau și cultivau pământ în arendă sau necultivat. Aceste cooperative de muncă agricolă au împrumutat din principiile și valorile comuniste utopice și creștine în ceea ce privește organizarea, plus un adaos de raționalizare științifică și managerială a activității (Angelescu, 1922: 284):

1)responsabilitatea solidară a membrilor cooperatori în relație cu proprietarul sau arendașul moșiei;

2)distribuirea loturilor pe familii;

3)cultivarea independentă a pământului de fiecare familie;

4)plata arenzii către proprietar sau arendaș;

5)relațiile cooperativei cu membrii sunt reprezentate de un consiliu de conducere, o comisie de supraveghere cu accente confesionale (pentru distribuirea loturilor, desfacerea producției, programul de muncă) și personal agrotehnic. Prezența agronomilor și a altor specialiști oferă șansa unei dezvoltări tehnologice și agricole adecvate fiecărei zone și nevoilor populației. Aceeași preocupare pentru raționalizarea activității de cooperare, a adecvării obiectivelor organizaționale la cerințele comunității, ale pieții se manifestă și în rețelele cooperativei italiene ce s-au dezvoltat, la începutul secolului al XX-lea, pe tot cuprinsul Italiei, în vederea industrializării producției agricole, pentru cumpărăturile necesare agricultorilor, pentru vânzarea în comun a produselor.

AMPLOAREA ȘI DENSITATEA MIȘCĂRII COOPERATIVE

Cooperarea a fost prezentă în toate regiunile cultural-istorice, cu un avans relativ al ponderii organizațiilor cooperatiste în Vechiul Regat. Datele oferite de A. G. Galan (1943: 638) relevă o distribuție relativ uniformă a nivelului de

cooperativizare pe tot cuprinsul spațiului românesc. Se remarcă structura asemănătoare a procesului cooperativizării, cu un ascendent semnificativ al cooperăției de credit în toate regiunile. În schimb, se constată densități diferite ale membrilor cooperatori la 1 000 de locuitori: de la 94 de societari la 1 000 locuitori în Vechiul Regat, la un procent de 37 societari la 1 000 locuitori în Basarabia și 40 de procente în Bucovina (ibidem).

Ce se poate spune despre această situație a densității mișcării cooperative și funcționalitatea organizațiilor cooperatiste? Indiferent de nivelul de dezvoltare a cooperăției locale față de cel din țările mai dezvoltate ale Europei, gradul de cooperativizare al provinciilor dezvăluie două cerințe funcționale vitale pentru mișcarea cooperatistă: apropierea organizațiilor față de domiciliul membrilor și capacitatea de a oferi servicii adecvate (de exemplu, credite mici), cerințe care nu pot fi satisfăcute de organizațiile comerciale sau de stat în aceleași condiții avantajoase (Galan, 1943: 638).

COOPERAȚIE DE CREDIT *VERSUS* COOPERAȚIE ECONOMICĂ

O problemă pe care o ridică creditul agricol țărănesc pentru țările europene de după primul război mondial ține de eficiența acestuia pentru dezvoltarea agriculturii. Întrebarea pe care și-o pun autoritățile și specialiștii privește modalitatea cea mai bună prin care creditul țărănesc poate contribui la creșterea rentabilității agriculturii: *sistemul creditelor individuale* sau al celor *colective*, acordate prin intermediul cooperativelor economice de producție, aprovizionare și vânzare în comun? (Galan, 1943: 637).

Configurația mișcării cooperative românești relevă ponderea copleșitoare a cooperativelor de credit, aproape 70%, din care, în cinci dintre anii prezentați depășind 90% din totalul organizațiilor cooperative, majoritatea plasate în rural.

Bun cunoscător al evoluției mișcării cooperative moderne, Gr. Mladenatz observă că și asociațiile cooperative din orașe au optat pentru cooperăția de credit, a opta parte dintre acestea fiind plasate în urban; mai mult, după cum rezultă și din *Tablelul nr. 2*, numărul membrilor lor depășește o șesime din total, iar capitalul vărsat reprezintă peste o treime din capitalul tuturor băncilor populare (Mladenatz, 1943: 636). Există și unele circumstanțe particulare care au stimulat dezvoltarea cooperăției de credit în orașe, îndeosebi după războiul de întregire, cum sunt renunțarea de către autorități la ideea băncilor populare pentru meseriași și de a sprijini înființarea de cooperative de credit generale pentru toate categoriile de populație (ibidem).

Asemănător cooperăției sătești, observa A. G. Galan, cooperăția de credit urbană a fost singura formă de cooperăție care s-a dezvoltat continuu după primul război mondial. După statisticile prezentate de A. G. Galan, înainte de primul război mondial, băncile populare urbane erau puțin dezvoltate, până în 1908 fiind „simple societăți de speculă” (Galan, 1943: 642). Abia după legile din 1908 și 1909 se autorizează constituirea de cooperative de credit de către plugarii din urban și de

către meseriași; caracterul lor profesional, fiind limitate la agricultori și meseriași, a fost o frână în dezvoltarea lor. Mult mai târziu, în 1923, s-a legiferat libertatea de asociere în cooperative a locuitorilor din orașe, evoluția lor fiind ascendentă.

Conform datelor statistice din 1912 analizate de A. G. Galan, numărul cooperativelor de credit urbane și a membrilor lor au fost în creștere, de la 80 de bănci, în 1912 la 476 de bănci populare, în 1939; în 1939, băncile populare urbane atingeau 13% din numărul total al cooperativelor de credit, 20% din numărul membrilor și 39% din totalul capitalului cooperativelor de credit (ibidem).

Unii economiști, specialiști în domeniu, au sesizat o situație paradoxală în evoluția cooperăției de credit, și anume proliferarea ei în medii rezidențiale structural deosebite (Galan, 1943: p. 637): la oraș, circulația capitalurilor e mai mare, la sate predomină averea imobiliară; clasele de mijloc urbane sunt mai fluctuante și răspândite pe toată suprafața urbană, la sate, clasele sociale sunt mai fixate și plasate pe teritoriu restrâns; natura activităților economice diferă de la oraș la sat. Nu e întâmplător că pretutindeni în Europa, inclusiv în România, în contextul rezidențial urban s-au înființat cooperative de credit tip *Schulze*, iar la sate domină sistemul *Raiffeisen*, cu ajustările locale corespunzătoare.

Există o legătură, sesizată de cercetători ai cooperăției, între gradul de dezvoltare socioeconomică a agriculturii unei țări și intensitatea mișcării cooperative, dar și a tipurilor de asociații cooperative.

Tabelul nr. 3

Cooperăția și gospodăria țărănească în diferite țări, în 1930

Țara	Număr de cooperative rurale	Număr locuitori pe coop. rurală	Coop. rurale de producție și vânzare în comun (%)	Coop. rurale de credit. Capital pe cap de societar (în franci aur)	Exploatări țărănești. Capital activ la hectar (în franci aur)	Exploatări țărănești. Venit brut la hectar (în franci aur)
Elveția	8 363	482	93,3	5 883	7 748	1 258
Danemarca	6 725	523	100,0	–	3 247	1 115
Germania	36 359	1 749	45,8	1 264	2 750	676
Cehoslovacia	11 029	1 318	46,9	1 152	2 699	–
Polonia	16 349	1 860	59,9	232	2 253	340
Iugoslavia	6 294	2 111	36,9	428	–	–
România	6 879	2 618	29,9	220	756	266
Ungaria	2 905	2 952	65,1	496	–	–
Bulgaria	1 944	3 936	20,0	328	–	–

Sursa: Galan, 1943: 637–638.

Datele prezentate în Tabelul nr. 3 arată că mișcarea cooperativă din România, inclusiv cooperăția de credit, este, în general, mai puțin dezvoltată și mai puțin bogată în resurse materiale decât în celelalte țări europene; mai mult, se constată (Galan, 1943: p. 637) o afinitate între nivelul de dezvoltare a activității agricole și

tipurile de cooperative. În țări cu nivel ridicat de dezvoltare a acestei ramuri economice – intensificare a proceselor de producție, venit brut ridicat pe gospodărie țărănească, investiții mari la hectar – sunt mai frecvente cooperativele de natură economică, de tipul cooperativelor de producție și vânzare în comun a produselor. Câteva exemple sunt edificatoare: în cazul Elveției, peste 93% din organizațiile cooperatiste rurale sunt economice; procentul Danemarcei atinge 100%, al Cehoslovaciei, 47%, al Poloniei, 60%, al Ungariei, 65%, al Germaniei, 46%). Și invers, în țările cu agricultură extensivă, de subzistență, predomină cooperativele de credit, cum este situația României, unde ponderea asociațiilor de producție și vânzare în comun abia tinde spre 30% din totalul cooperativelor rurale.

COOPERAȚIA DE CREDIT SĂTEASCĂ ȘI URBANĂ

Situația de inferioritate relativă a mișcării cooperative românești față de cea europeană nu semnifică lipsa funcționalității sale, în contextul socioeconomic local. Cooperarea de credit a răspuns, așa cum am văzut, unei nevoi stringente de capital ce nu putea fi satisfăcută de cămătari decât cu îndatorare excesivă a debitorilor.

Băncile populare sătești îndeplinesc două cerințe funcționale, derivate din programul *Raiffeisen*: în primul rând este vorba de apropierea organizațiilor cooperative de comunități, în care fiecare cunoaște pe fiecare, prin plasarea lor în sate de pe tot cuprinsul țării și, în al doilea rând, operarea cu credite în sume mici, potrivite cu nevoile gospodăriilor țărănești.

Așa cum am văzut mai sus, nevoia de credit țărănesc s-a resimțit cu acuitate după reforma de împrumut de la 1864, dar până la 1881 această nevoie a fost suplinită în continuare de cămătari. Abia la 1881 au apărut *Casele județene de credit agricol*, din inițiativa lui I. C. Brătianu și P. S. Aurelian. După un deceniu, în 1892, în locul acestora a fost înființată banca centrală de stat *Creditul Agricol*, și sucursalele sale județene. La rândul său, această instituție se desființează în 1907 pentru a încuraja dezvoltarea băncilor populare (Galan, 1943: 639). Acestea cunosc o dinamică ascendentă în perioada de după primul război mondial și până la legile de conversiune a datoriilor agricole din 1931, atât ca număr de organizații cât și ca asociați, după care începe o curbă ușor descendentă a băncilor populare.

Analizând natura operațiilor băncilor populare, A. G. Galan (1943: 641–642) pune în discuție o temă interesantă: cum și dacă și-au îndeplinit aceste asociații *scopul social* urmărit? El examinează, în acest sens, câțiva indicatori de mare relevanță pentru finalitatea socială a acestor organizații cooperative: caracterul de mutualitate, similitudini ocupaționale/profesionale ale beneficiarilor/asociaților (ponderea creditorilor și debitorilor pe profesii), caracterul democratic (mărimea capitalurilor individuale), scopul împrumuturilor.

Caracterul de mutualitate a cooperativelor de credit popular rezultă din analiza calității simultane de asociat și de client: situația debitorilor și creditorilor din 1931 arată că „la 730 mii debitori, corespund tot 730 mii societari și depunători în calitate de creditori, întrucât nu sunt deloc datori și dețin aproape două miliarde

economii, adică jumătate din întregul portofoliu” (ibidem). Caracterul de mutualitate se regăsește și în cazul cooperativelor de credit urbane: „la 149 000 debitori, corespunde un număr de circa 112 000 societari și depunători, care erau creditori, în sensul că nu aveau nici o datorie, peste ½ din totalul capitalurilor aparținând acestora” (Galan, 1943: 643).

Similitudini profesionale ale asociațiilor și beneficiarilor organizațiilor cooperative pot fi constatate din cercetarea procentuală a creditorilor și debitorilor pe profesii. Datele statistice pe 1931, prezentate de autor (ibidem), relevă că „aproape 90% din numărul societarilor și debitorilor, precum și 70% din numărul depunătorilor sunt agricultori, cărora le revine o proporție de 76,2% din valoarea împrumuturilor și 77,6% din capitalul social”. În cazul cooperăției de credit urbane, situația este asemănătoare; „numărul persoanelor, cât și sumele economisite, se distribuie aproape în procente egale, între cele trei principale categorii sociale: meseriași și comercianți, funcționari și agricultori”.

Caracterul democratic al cooperăției de credit popular poate fi observat după modul cum se repartizează capitalurile și împrumuturile, în funcție de volumul sumelor individuale: autorul constată că statisticile anului 1931 arată că „3/4 din debitori întrebunțează credite sub 6 000 lei, iar 2/3 dintre depunători și societari au economii inferioare sumei de 1 000 lei”. În ceea ce privește cooperăția urbană de credit, pot fi sesizate unele deosebiri semnificative referitoare la „mărimea aporturilor individuale ale societarilor și a creditelor acordate debitorilor în anul 1931. Spre deosebire de situația pe care am constatat-o în băncile satești, în cazul celor urbane, atât aporturile de capital social, cât și creditele folosite, reprezintă o medie mai ridicată. În adevăr, aceeași proporție de 76% dintre debitori dețin împrumuturi până la 10 000 lei, iar 81% dintre societari au capitaluri până la 5 000 lei” (Galan, 1943: 644).

Scopul împrumuturilor acordate în decursul anului 1931 arată, așa cum se vede din *Tabelul nr. 4*, o situație interesantă, semnificativă și, credem noi, provocatoare pentru evoluția acestor cooperative.

Tabelul nr. 4

Repartiția împrumuturilor după scop în 1931, în cooperăția de credit satească

Scopul împrumuturilor	Număr	Valori în milioane lei
Total, cifre absolute	141 406	540
Procente	100,0	100,0
Nutreț, semințe etc.	10,4	5,1
Cumpărare de inventar și alte scopuri agricole	29,7	26,0
Scopuri comerciale și industriale	5,4	8,8
Arendare de pământ	3,9	3,2
Cumpărare de pământ, imobile etc.	19,5	31,8
Scopuri de consum	20,4	12,6
Plată de datorii particulare	10,7	12,5

Sursa: Galan, 1943: 641.

La o examinare grăbită a datelor rezultă, într-adevăr, un procent ridicat de împrumuturi, de 31,1% din totalul acestora, consacrat consumului gospodăriei, iar restul sumelor împrumutate fiind distribuite, în ordine descrescătoare, după cum urmează: 29,7% erau destinate cumpărării de inventar agricol, 19,5% erau dirijate spre cumpărarea de pământ, imobile etc. 10,4% serveau pentru achiziționare de nutreț, semințe, 5,4% erau destinate unor nevoi comerciale și industriale, 3,9% priveau arendarea de pământ. Dacă examinăm numărul de împrumuturi în funcție de destinația productivă sau de cea de consum al gospodăriei țărănești, așa cum a făcut și autorul A. G. Galan, atunci constatăm că majoritatea împrumuturilor, 68,9%, a avut o finalitate productivă: cumpărare și arendare de pământ, inventar agricol, materiale, imobile etc.

Dacă avem în vedere și volumul sumelor alocate celor două destinații, greutatea împrumuturilor direcționate pe nevoi productive este incontestabilă, de aproape 75% din total, față de 25% pentru consum.

Situația băncilor populare urbane după scopul împrumuturilor acordate este diferită de cea înregistrată în cooperativa de credit satească. Ordinea de priorități aici este următoarea: împrumuturile pentru consumație sunt pe primul loc, deținând 35,4% din valoarea totală a împrumuturilor; urmează cumpărările de teren și imobile, totalizând 27,2% din totalul valorii împrumuturilor; urmează împrumuturi pentru scopuri comerciale, însumând 18,3% și, pe ultimul loc, plata datoriilor pentru alți creditori, atingând 6,9% (Galan, 1943: 644).

Pe marginea datelor de mai sus, o întrebare persistă în imaginația cititorului de ieri și de astăzi privind identitatea și funcționalitatea băncilor populare satești: evoluția ascendentă a acestor instituții ascunde, așa cum am arătat, o agricultură țărănească subdezvoltată, înglodată în datorii, situație ce a culminat cu criza datoriilor și instituirea legilor conversiunii datoriilor în 1931, sau aceste cooperative aveau finalități productive, ținând dezvoltarea economiei agricole?

O notă aparte privind scopul social al băncilor populare urbane, care le deosebește pe acestea de băncile populare satești, o prezintă media mai ridicată a aporturilor de capital social și a creditelor folosite: „aceeași proporție de 76% dintre debitori dețin împrumuturi până la 10 000 lei, iar 81% dintre societari au capitaluri până la 5 000 lei” (Galan, 1943: 644).

Credit de supraviețuire sau credit de dezvoltare a activității cooperativei?

Așa cum am arătat mai sus, cooperativa de credit satească și urbană a constituit forma de bază a mișcării cooperatiste, la distanță semnificativă față de celelalte ramuri ale cooperativei. Funcționalitatea sa a fost gândită, inițial, să răspundă nevoii disperate de credit a gospodăriei țărănești pentru organizarea consumului familial și activității agricole extensive, de subsistență. Grefată pe o economie țărănească deficitară, nerentabilă, cooperativa satească a neglijat dimensiunea economică, adică a

cooperativelor de producție, de valorificare și vânzare în comun a produselor, de exploatare în comun a tehnologiei agricole, de producție specializată etc., singurele organizații cooperatiste generatoare de rentabilitate a exploatațiilor agricole. Poziționarea cooperăției economice, de producție, ca „anexă” a celei de credit a constituit „o mare lacună a așezământului nostru cooperativ, lacună care a devenit vizibilă abia în epoca de criză a agriculturii. Criza aceasta a provocat criza de credit, care a dus la intervențiunea legiuitorului în favoarea debitorilor agricoli, măsură ce a zdruncinat temeliile organismului cooperativ de credit agricol” (Mladenatz, 1943: 634). Nici federalizarea cooperăției de credit, nici suportul material și financiar al statului nu au salvat mișcarea de credit sătească de deficitele substanțiale înregistrate.

Tendența de federalizare cea mai pronunțată s-a resimțit la cooperativele de credit, care erau afiliate în proporție de 95%, în anul 1933, celelalte forme de cooperăție, atingând, împreună, un nivel de abia 25% (Galan, 1943: 647–648). Evoluția economică a federațiilor a fost influențată de situația cooperăției de credit, îndeosebi a celei sătești. Criza datoriilor gospodăriilor țărănești, care a dus la seria de legi de conversiune a datoriilor, inclusiv *legea lichidării datoriilor din 7 Aprilie 1934*, a condus la scăderea dramatică a veniturilor federațiilor și la amplificarea pierderilor acestora. Câteva date oferite de A. G. Galan (1943: 648) sunt edificatoare pentru situația dificilă a federațiilor cooperative: circa 80% din capitalurile federațiilor sunt credite de la stat pentru salvarea zonelor atinse de secetă; între anii 1930 și 1939, veniturile federațiilor au scăzut de la 258 milioane la 82 milioane, iar cheltuielile s-au diminuat de la 248 milioane la 68 milioane lei. Cu tot ajutorul oferit de stat pentru acoperirea pierderilor suferite prin conversiune, „activul băncilor populare a fost redus între 1935 și 1936 cu mai mult de 1/3, iar portofoliul a suferit o reducere de aproape 50%”, în vreme ce pierderile băncilor comerciale au fost, în 1934, substanțial mai mici din pricina conversiunii, de doar 20% din portofoliul lor (ibidem).

Politicile sociale și economice de redresare a creditului sătesc, susțineau economiștii, nu au șanse într-o exploatare agricolă nerentabilă, în care acoperă doar deficitul produs de gestiunea deficitară a exploatației. O problemă derivată din nevoia de a face eficient creditul țărănesc prin rentabilizarea agriculturii mici și mijlocii a apărut după primul război, atunci când s-a discutat public despre oportunitatea introducerii *creditului colectiv*, având ca beneficiari cooperativele de producție, aprovizionare în comun, cooperativele de exploatare în comun de mașini și instalații agricole, cooperativele pentru valorificarea produselor, cooperativele pentru vânzare în comun etc. Experiența unor țări cu cooperăție dezvoltată, precum Danemarca, Germania, Finlanda, Olanda, a arătat cât de importante sunt cooperativele de producție, de vânzare în comun și de valorificare superioară a produselor agricole pentru sporirea rentabilității întregii activități agricole.

Micul agricultor și problema vânzării produselor agricole. Plasarea produselor pe piața comercială a fost și continuă să fie piatra de încercare a agriculturii extensive, subdezvoltate. Țăranul mic producător este vulnerabil pe piața comercială din

multe puncte de vedere (Pienescu, 1943: 665–669): al fluctuației prețurilor, al informațiilor decisive privind conjunctura pieții agricole, locale și internaționale, al factorilor și metodelor ce țin de marketing, de raționalizarea și standardizarea produselor agricole etc. Statutul socioeconomic al micului țaran interbelic îl împingea spre vânzarea imediată și în condițiile cele mai dezavantajoase a producției (ibidem): lipsa magaziiilor și a depozitelor cu dotările corespunzătoare de păstrare, oferta crescută de produse agricole, asociată cu scăderea prețurilor, absența informațiilor privind dinamica pieții și a gusturilor consumatorilor etc. Micii producători suportă rigorile subdezvoltării exploatației agricole, începând cu izolarea lor, cu cantitățile reduse de produse, cu incapacitatea de conservare și de asigurare a unor prețuri stabile, inclusiv a unor sporuri de prețuri, și ajungând la lipsa de personal calificat pentru studiul pieții agricole, pentru tehnica comerțului, la care se adaugă imposibilitatea de a beneficia de avantajele creditului pe termen scurt, cu garanții în produse („facilitățile *warrantului*”).

Principii și practici ale cooperăției de credit românești

Cercetările asupra cooperăției românești au evidențiat faptul că această mișcare a avut întotdeauna caracteristici semnificative ale unei politici social-economice de stat, servind ca instrument de intervenție pentru ameliorarea situației unor categorii sociale, îndeosebi ale țăranimii mici și mijlocii, și ale muncitorimii și meseriașilor din orașe. Un exemplu relevant este inițierea, sprijinirea financiară și încurajarea morală a obștiilor de arendare și cumpărare de pământ de către stat, organizații care au pregătit condițiile pentru reforma împroprietăririi de după Primul Război Mondial (Mladenatz, 1943: 629).

Efectul de tutelă administrativă asupra cooperăției. Cercetătorii interbelici conștientizau faptul că amploarea mișcării, caracteristicile colective, comunitare ale cooperativelor, importanța strategică națională și locală a problemelor social-economice pe care trebuiau să le soluționeze acestea au generat, mai degrabă, atitudini și raporturi de **etatizare a cooperăției** decât de neutralitate și neintervenție în evoluția fenomenului. Prin transformarea cooperăției în instrument de politică socioeconomică a statului, administrația își asigura coordonarea și controlul asupra unor organizații complexe, diferite de cele individuale comerciale, ce integrau colectivități cu impact comunitar și categorii sociale agregate pe baza unor interese solidare și a prevalenței muncii asupra profitului privat. Urmărind evoluția reală a întreprinderilor cooperative, Gr. Mladenatz constata că există o „lacună de bază a organizării cooperăției noastre, așa cum ea apare ca urmare a intervenirii puterii politice: ideea dominantă că aceste cooperative pot fi niște creațiuni ale voinței legiuitorului ca și ale puterii administrative” (Mladenatz, 1943: 631). Statul poate facilita dezvoltarea mișcării cooperatiste, dar nu se poate substitui dezvoltării idealului cooperativ în organizații specifice de coagulare a spiritului de într-ajutorare. Favorizarea cooperăției prin instituirea federațiilor, uniunilor de control și ale

centralelor, care aveau menirea să îndrume, să controleze și să finanțeze cooperativele, se suprapune peste un produs al „spiritului de într-ajutorare a unui grup de elemente muncitoare având nevoi comune de satisfăcut” (ibidem). Însă, așa cum rezultă din teoria solidarismului social (Ch. Gide), acest spirit de într-ajutorare nu este înnăscut, ci se educă. Lucru observat și de fondatorul Școlii Sociologice de la București și unul dintre conducătorii cooperăției române, Dimitrie Gusti (1936), care definea astfel dezvoltarea spiritului cooperatist: „Camaraderie socială cooperatistă, iubire socială cooperatistă și serviciu social cooperatist” (Gusti, 1936). Explicând aceste aprecieri, Gr. Mladenatz (1943, 631–632) adaugă nevoia stringentă a unei elite cooperatiste care să stăpânească atât tehnicile manageriale de gestiune a organizațiilor cât și al valorilor și calităților personale ale unui conducător cooperatist, altfel spus, a antreprenorilor sociali de astăzi.

Alte slăbiciuni ale cooperăției de credit românești după Primul Război Mondial, subliniate de A. G. Galan (1943: 655), constau în amestecul frecvent al partidelor politice, modificările prea dese a legilor cooperative, slăbirea autonomiei cooperăției prin intervenții de etatizare a acesteia: „mișcarea a trăit într-o măsură largă mai mult prin mijloace de Stat fapt care a dus la o *artificializare* a întreprinderilor cooperative și la o cooperăție cu un pronunțat caracter *individualist și filantropic*” (Dron, 1936, apud Galan, 1943: 655).

Viața reală a cooperăției de credit din perioada interbelică a consemnat o serie de *deficite de management durabile*, cum sunt (Galan, 1943: 655–656):

- neglijarea nevoilor asociațiilor mărunți prin concentrarea, în multe cazuri, a creditelor mari în mâini puține, creându-se „imobilizări și chiar insolvabilități”;
- diminuarea dinamicii împrumuturilor;
- scumpiri ale costurilor creditelor din pricina cheltuielilor ridicate cu administrația și contabilitatea cooperativele, a dobânzilor ridicate, ceea ce duce la lipsa de rentabilitate a creditelor;
- insuficiența creditelor, dublată de deficiențe de control permanent, a împiedicat respectarea normelor cooperative și de gestiune eficientă a organizațiilor.

La deficitele durabile se adaugă și *dificultățile conjuncturale* pricinuite de impactul legilor conversiunii datoriilor asupra mișcării cooperative de credit. Este vorba de climatul cu totul neprielnic care a imobilizat portofoliul băncilor populare pe o perioadă de 17 ani, cu dobânzi ce nu acopereau nici cheltuielile de regie minime (ibidem).

Analiza critică a asociațiilor cooperative de credit românești și, mai ales, sublinierea statutului lor de subordonare față de autoritatea statului au lăsat o cale larg deschisă dezbaterilor despre legitimitatea acestor forme cooperative. O voce reputată care a susținut cu vehemență existența iluzorie a cooperăției române a fost aceea a lui Ștefan Zeletin, bazându-se atât pe evidența empirică a unor specialiști recunoscuți, precum V. Madgearu și A. G. Galan, cât și pe analiza stadiului de dezvoltare a capitalismului românesc care nu a atins faza sa de maturitate, singura care poate zămisli cooperăția, după cum am arătat în capitolul anterior.

Cooperative de credit sau asociații capitaliste? Pentru Șt. Zeletin, analizele statistice relevante pentru starea cooperăției de credit sunt cele care pun în lumină tendințele de etatizare, deficitele de organizare și de management ale asociațiilor cooperatiste. Astfel, el face referințe la statisticile utilizate de A. G. Galan privind concentrarea capitalurilor sociale ale băncilor populare din anul 1921 pentru a dovedi „falsificarea” caracterului cooperativ al acestora și transformarea lor în întreprinderi capitaliste: „Din totalul membrilor în anul 1923, de 876 mii, numai o minoritate de 234 mii deținea 392 din 472 milioane lei, adică peste $\frac{3}{4}$ din întreg capitalul social”; altfel spus „socotind numărul societărilor cu mize mai mari de două mii lei”, „numai 8% din totalul membrilor pe 1923 dețin nu mai puțin de 46% din întreg capitalul social. Cum în aceste cooperative răspunderea este limitată la capitalul subscris, rezultă că o minoritate de mai puțin de 6%, care deține aproape jumătatea capitalului social, este moralmente și de fapt stăpâna băncilor populare și-și poate subordona interesele imensei majorități de peste 94%, care are mize sociale mai mici sau este formată din debitori nesocietari” (Galan, 1925, apud Zeletin, 1927/1992: 203).

O dreaptă evaluare a analizelor lui A. G. Galan privind slăbiciunile cooperăției de credit românești necesită și luarea în considerare a cercetărilor sale privind felul cum se reflectă idealul cooperativ în băncile populare sătești și urbane. Așa cum am văzut mai sus când am prezentat argumentele lui Galan privind scopul social al băncilor populare sătești și urbane, același autor a atestat caracterul cooperativ al asociațiilor de credit: mutualitate, caracter democratic, centrare pe satisfacerea trebuințelor asociaților.

Cu toate acestea, trebuie să-i recunoaștem lui Șt. Zeletin meritul de a fi sesizat unele lacune reale ale cooperăției de credit românești: pe lângă neajunsurile privind dimensiunea economică a capitalului bănesc, cum sunt rulmentul împrumuturilor, concentrarea capitalului social, caracterul comercial al unor operații ce necesitau decizii democratice etc. Este vorba de o „latură esențială” a cooperăției constând în „elementul sufleteș, și anume: spiritul de libertate, de independență și mai ales de muncă solidară. E o neiertată iluzie când se crede că s-ar putea face cooperăție cu țărani abia ieșiți din iobăgia feudală, în mod firesc lipsiți de acele calități sufletești, în care se plămădește cooperăția” doar la „școala producției capitaliste” (Zeletin, 1992: 204). Dacă la deficitul de educație și acțiune solidară adăugăm și starea de subdezvoltare cronică a agriculturii țărănești, caracterul ei de supraviețuire, avem imaginea de ansamblu a împrejurărilor care au concurat la apariția și proliferarea cooperăției de credit și, abia pe locul secund, al cooperăției de producție și de aprovizionare și desfacere în comun a produselor. Producția gospodăriilor țărănești era destinată prioritar consumului propriu al familiei și o mică parte era valorificată la piață, uneori cu sacrificarea prisosului, recurgând în partea „neacoperită” a anului la împrumuturi, cărăușie, munci salariate etc. (Tatos, 1943: 656–657).

COOPERAȚIA AGRICOLĂ ÎN CONTEXTUL INSTITUIRII SOCIALISMULUI DE STAT

Instaurarea regimului comunist de după 23 August 1944 și până la destrămarea acestuia în decembrie 1989 a semnat cea mai profundă de structurare a capitalului economic privat, social, uman și simbolic din istoria recentă a societății românești (Larionescu și alții, 2006: 87–112): desființarea proprietății private, a economiei de piață și a spiritului de întreprindere ca efecte ale legii pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de transport și de asigurări, din 11 iunie 1948; instituirea partidului-stat comunist și socializarea proprietății private, simultan cu crearea „economiei de comandă”; amputarea și demonizarea celor mai energice și dinamice resurse umane ale societății, cum sunt antreprenorii, chiaburii, proprietarii de întreprinderi comerciale, intelectuali de elită cu vederi democratice etc.; devalorizarea competenței susținute de atestate educaționale și performanță profesională și instalarea mecanismelor de contraselecție, sprijinite pe loialități politice comuniste, în recrutarea pentru poziții de conducere și gestionare a resurselor; diferențierea, pe parcurs, a clasei politice comuniste, caracterizată prin nonraționalitate, închidere socială, autoreproducere, pe de o parte, și constituirea tehnocrației și a intelectualității pe baza criteriilor meritocrației, pe de alta.

CONCLUZII

Imaginea de ansamblu a cooperăției este de mare semnificație mai ales prin deschiderile pe care ea le-a generat în gândirea social-economică din epocă, în politicile economice și sociale de soluționare a marilor probleme sociale ale țării. Lucrarea reliefează ideea conform căreia configurația cooperăției moderne românești a fost influențată de complexitatea specifică structurii sociale feudale în spațiul românesc, în care coexistau „comunități sătești aservite, libere, mixte, cu un marcat caracter devălmaș și instituții de drept obișnuielnic”; o asemenea structură a favorizat apariția unor **nișe sociale** în care s-au dezvoltat germenii viitorilor antreprenori sociali în cuprinsul și cu sprijinul condițiilor structurale existente

Sunt prezentate argumente susținute de experți recunoscuți privind impactul dilemelor teoretice ale modernizării societății românești în secolul al XIX-lea și perioada interbelică asupra identității cooperăției ca instituție a economiei sociale: finalități asumate, relațiile dintre *Statul normator* și *autonomia cooperăției*, tipologia și frecvența unităților cooperatiste, nivelul de participare al populației sătești și urbane la mișcarea cooperativă.

Soluția cooperatistă, atât cât s-a putut constitui și aplica, a sugerat căi alternative la economia agricolă parcelară și întreprinderile comerciale, apte să satisfacă nevoile asociațiilor prin utilizarea resurselor umane disponibile, prin repartitia venitului comun în raport cu munca prestată, prin contribuții cu caracter social, educațional.

Prelucrarea industrială, zootehnizarea activității agricole, progresul tehnologic, gestiunea modernă în domeniu, combinate cu organizarea cooperativă, respectând idealul cooperatist, s-au dovedit surse de creștere economică, de rentabilitate și de dezvoltare a capitalului social al asociațiilor și comunităților rurale și urbane.

Cele mai frecvente obstacole menționate în literatura vremii au fost acelea care priveau subordonarea mișcării unor grupuri de interese politice, schimbările dese de legislație, nestatornicia în luarea unor decizii privind îndrumarea și controlul cooperății, la nivelurile superioare de conducere ale mișcării cooperative.

Semințele cooperatismului, ideea fundamentală a păstrării proprietății private (exceptând cooperăția socialistă), concomitent cu obținerea avantajelor economice, tehnice, culturale ale marii exploatare, aruncate de susținătorii ai asociaționismului precum Heliade Rădulescu, I. Ghica, I. Ionescu de la Brad, P. S. Aurelian, D. Butculescu, C. Haret, C. Istrate, au dat roade în contextul social-economic de la noi. Mișcarea cooperativă și-a făcut simțită prezența în societatea românească, așa cum arată datele statistice prezentate de istorici reputați ai asociaționismului din România, invalidând, cel puțin parțial, profețiile și argumentele imposibilității cooperății moderne românești.

BIBLIOGRAFIE

1. Angelescu, I., N., *Cooperăția și socialismul în Europa*, București, Albert Baer, [1913] 1922.
2. Angelescu, N. C., Valoarea morală a negoțului românesc, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia Națională*, București, Imprimeria Națională, 1943.
3. Bădescu, I., Dungaciu, D., Baltasiu, R., *Istoria sociologiei. Teorii contemporane*, București, Editura Eminescu, 1996.
4. Borzaga, C., Depedri, S., Tortia, E., *The growth of Organizational Variety in Market Economies: The case of Social Enterprises*, în "Euricse Working Papers", no. 003, 2010.
5. Dron, C., *Infiltrațiuni primejdioase în doctrina și mișcarea cooperativă*, București, f.e., 1936.
6. Fiñescu, I., Legislația cooperativă, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia Națională*, București, Imprimeria Națională, 1943.
7. Friedman, M., *Capitalism and Freedom*, Chicago, The University of Chicago Press, 1962.
8. Galan, A. G., Situația și originea cooperății în România Mare, în „Problemele cooperății române”, București, Editura Revistei Pagini Agrare și Sociale, 1925.
9. Galan, A. G., Întreprinderile cooperative, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia Națională*, București, Imprimeria Națională, 1943, pp. 637–656.
10. Gusti, D., *Sociologia militans: Spiritul cooperatist și propaganda prin fapte*, București, Editura Institutul Social Român, 1936.
11. Hansmann, H., *The Ownership of Enterprise*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1996.
12. Larionescu, M., Mărginean, I., Neagu, G., *Constituirea clasei mijlocii în România*, București, Editura Economică, 2006.
13. Larionescu, M., *Istoria sociologiei românești*, București, Editura Universității din București, 2007.
14. Mladenatz, Gr., Politica cooperativă, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia Națională*, București, Imprimeria Națională, 1943, pp. 628–632.

15. Mladenatz, Gr., Întreprinderile cooperative, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia Națională*, București, Imprimeria Națională, 1943, pp. 633–637.
16. Pienescu, M. V., Întreprinderile cooperative, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia Națională*, București, Imprimeria Națională, 1943, pp. 665–670.
17. Stahl, H. H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, 3 vol., București, Editura Academiei Române, 1958–1965; Editura Cartea Românească, 1998.
18. Tatos, I., Întreprinderile cooperative, în *Enciclopedia României*, vol. IV, *Economia Națională*, București, Imprimeria Națională, 1943.
19. Zeletin, Șt., *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, Editura Cultura națională, 1925/1991.
20. Zeletin, Șt., *Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române*, București, Editura Scripta, 1927/1992.

This article is based on research conducted within the program POSDRU 2007–2013, *Prometeus – Promoting Social Economy in Romania through Research, Education and Professional Formation at the European Standards*. The inquiry offers what we consider to be the first synthesis of the evolution of Romanian cooperatives from the perspective of social economy. The article presents relevant information for understanding and explaining the conditions that facilitated both successes and failures of rural and urban cooperatives in Romania. The study reveals an unprecedented aspect of cooperatives precursors associated to the premodern trade and with the precursors of the merchants that operate on the capitalist market, the fact that they had a fundamental moral resource: **the mutual trust** of the stakeholder partners. The capitalist merchants involved in mass trade that would eventually form a consistent part of the Romanian cooperative members would have been rather interested to gain money, to surpass the problems of the competition, than to cultivate with priority the principles of honesty, fair play, mutual trust, as part of the professional ethos. Thus, a moral resource indispensable to business, part of the moral profile of the cooperative stakeholders, available in the practice of the middle class precursors, was no longer as resuscitated and converted into social capital of the merchants and manufacturers confronting on the free market, being partly lost on the way. The precarious state of agricultural productivity was a poor source of expansion for the cooperative associations. The most visible expression of the absence of major stimulants for the development of the cooperative movement in agriculture was the presence of an explosive germ within the rural social structure where over 80% of the active population worked: the absolute majority (51.1%) of the auxiliary members of the families of agricultural workers and the relative majority consisting of the self-employed small agricultural workers (34.3%). The practice of subsistence agriculture within a family system with an active population overwhelmingly consisting of the family members that are helping the household head to perform a primate exploitation of the land drastically limited the opportunities to build and consolidate a vigorous cooperative movement.

We discuss arguments presented by recognized experts concerning the identity of cooperatives as an institution of social economy: its finalities, relations between the normative state and the cooperative autonomy, types and frequencies of cooperative units, levels of participation of village and urban population to the cooperative movement. The article proposes a starting point for a debate concerning cooperation in relation to the dynamic

of population needs, comparing cooperative politics versus real associative life, in the problematic context of social economy. We question the links between credit cooperations, economic (production) cooperations and the country level of economic development. We also bring into question the hopeless situation of the small agricultor on the market of agricultural products. We discuss the effect of administrative tutelage on cooperation, as well as a series of durable management deficits in the life of cooperative organizations. The study sheds light on limitations of cooperative autonomy due to interventions of powerful social actors.

Keywords: *social economy, pre-modern cooperation, modern cooperation, social entrepreneurs, traditional cooperative resources, cooperation normative frame, cooperation typology, cooperation autonomy, administrative tutelage on cooperation.*

Primit: 24.04.2013

Acceptat: 30.05.2013

*Redactori: Ioan Mărginean,
Mihaela Lambru,
Claudia Petrescu*